

FONT MÁRTA

A „HALICSI” DANYIIL ÉS A MAGYAR KIRÁLYSÁG

Danyiil Romanovicsot (1201–1264), a Rusz délnyugati részének fejedelmét (1217–1252) és Halics királyát (1253–1264) a szakirodalom sokszor illeti „halicsi” jelzővel¹ annak ellenére, hogy sem a halicsi területet, sem Halics várát nem birtokolta folyamatosan, és fejedelemségének székhelyeként több más település (vár) is szerepet játszott. Halicsot 1234-ben szerezte meg, és a tatárjárásig lehet Danyiil központjának számítani. Utána északabbra, a tatárok uralta szteppétől távolabbi Holmban rendezte be központját.

A „halicsi” minden bizonnyal Danyiil apjának, Roman Msztyiszlavicsnak² a térségben játszott szerepére vezethető vissza, aki a volhíniai és a halicsi területeket 1199-ben egyesítette: megszerezte Halics központját (várát) és a hozzá tartozó területet, azaz a halicsi volosztjot. Ezt követően Halics lett a kiindulópontja Roman fejedelem déli irányú terjeszkedésének a Dnyeszter mentén a Fekete-tenger irányába. Danyiil névéhez kapcsolt halicsi jelző kifejezheti azt a kutatói álláspontot, mely szerint jogosan igényt formált az „apai örökségre” (*otcsina*), vagy csupán a Rusz délnyugati területe feletti fennhatóság megszerzését mint hadakozásainak célját jelöli. Annak ellenére, hogy

1 Микола Ф.. См. Котляр: Данило Галицький. Біографічний нарис. Альтернативи, Київ 2002.; Олександр Б. Головки: Корона Данила Галицького. Волинь і Галичина в державо-політичному розвитку Центрально-Східної Європи раннього та класичного середньовіччя. Стилос, Київ 2006.

2 volhíniai fejedelem: 1170–1199, halics–volhíniai fejedelem: 1199–1205. I. Олег М. Рапов: Княжеские владения на Руси в X – первой половине XIII в. Московский университет, Москва 1977. 176–177.

Danyiil hosszú évekig élt Volhíniában annak különböző volosztyait birto-
kolva,³ neve mellett önmagában soha nem szerepel a „volhíniai” jelző. Fel-
merülhet az a kérdés, hogy Danyiil és testvére, Vaszilko miért nem kerültek
soha konfliktusba a Volhínia feletti uralom ügyében, illetve mi jellemezte
a két testvér viszonyát, és hogyan irányították együtt a megszerzett „otcsi-
nát”. Mindezen kérdések visszavezethetők a Kijevi Rusz uralmi struktúrá-
jának alapkérdéseire és olyan fogalmak használatára is, amelyeket a keleti
szláv kultúrkörben definiálás nélkül alkalmaznak. Azaz: min alapul a feje-
delemség birtoklásához, azaz az uralomhoz való jog, mire épül a fejedelmi
hatalom, miből áll a fejedelem jövedelme, gyakorolt-e valamilyen hatást a
Magyar Királyság a 13. század eleji halics–volhíniai viszonyokra?

Az uralomhoz való jog

A Kijevi Ruszban is a koraközépkorra jellemző módon a törzsiségben gyöke-
rezik a dinasztia uralma, amely már a kereszténység felvétele előtt kialakult,
ezzel együtt formálódott az elit is, amelynek tagjait a származásuknál fog-
va kiemelkedők és a jövevény harcosok alkották.⁴ A társadalom működését
a szokásjog szabályozta, amelynek egyik alapeleme volt, hogy a nemzetség
feje – a dinasztia alkotó nemzetségéé is – a legidősebb férfi volt (*senioratus*,
staršinstvo). Ez határozta meg nemcsak a javak elosztását, hanem a dinasztia
életében fontos hatalmi viszonyok rendjét is. A fejedelmek közötti konflik-
tusok egyes esetei (*meždousobicy*, *razpri*) arról tanúskodnak, hogy a dinasz-
tia minden tagjának joga volt részesedni a dinasztia javaiból – ami egyben
hatalmi pozíciót is jelentett –, a jogosultság sorrendjét pedig a rangidősség
(*senioratus*, *staršinstvo*) határozta meg. Hosszú távon kulcskérdés maradt a
rangidősség kérdése, amelynek eldöntése nemzedékről nemzedékre bonyolul-
tabbá vált a nagyszámú utódnak köszönhetően.

3 Pasuto véleménye szerint Danyiil csak Holm megalapítása után engedte át Volhí-
nia központját, Vlagyimir erődjét testvéérének. L. B. Т. Пашуто: Очерки по истории
Галицко-Волынской Руси. Академия наук СССР, Москва 1950. 20.

4 A hatalom örökléséről I. Dinasztia, hatalom, egyház. Régiók formálódása Európa köze-
pén 900–1453. Szerk. Font Márta Pécsi Tudományegyetem, Pécs, 2009. 95–115.

Alapvetően tehát a dinasztia minden tagja jogot formálhatott arra, hogy a rangidősség sorrendjében akár a kijevi nagyfejedelmi trónra üljön.⁵ Ezzel együtt korán megjelent az a törekvés is, hogy korlátozódják azok köre, akik a rangidősség alapján számításba jöhetnek. Ennek első megnyilvánulása Bölcs Jaroszlav (1019–1054) ún. „végrendelete”,⁶ amelynek következménye három legidősebb fiának „triumvirátusa” volt 1054–1073 között. A 11–12. század fordulóján több fejedelmi gyűlés résztvevői próbáltak egyfajta stabilitást vinni az akkorra már kaotikussá váló helyzetbe: első alkalommal a ljubecsi gyűlésen mondták ki, hogy „birtokolja mindegyikőnk a maga atyai örökségét” (каждо да держитъ отчину свою).⁷

A rangidősség (*staršinstvo*) kialakulhatott fiktív módon is, de ha elfogadták valósnak, ugyanúgy működött. Pl. a 12. század közepén a gyermektelen Vjacseszlav Vlagyimirovics, Vlagyimir Monomah hosszúéletű fia fiává fogadta unokaöccsét, Izjaszlav Msztyizslavicsot, és vele együtt lépett fel öccse, Jurij Dolgorukij ellen. Azaz a rangidősségben tekintetében valóban legidősebb, de harcokban részt venni már nem tudó fejedelem átadta a katonai vezetést és a tényleges irányítást egy fiatalabbnak, aki a leszármazás rendjében kijevi fejedelemként nem kerülhetett volna szóba. Ténylegesen viszont ő lett a kijevi nagyfejedelem háttérben „apja” presztízsével.⁸

A rangidősség elvét megsértve járt el Jaroszlav Vlagyimirovics Oszmomyszl halicsi fejedelem (1153–1187), amikor halála előtt az egyik ágyasától született fiatalabb fiát, Oleget jelölte ki utódául.⁹ Néha a helyi elit – a bojárok, illetve

5 Font Márta: A kijevi (nagy)fejedelmi hatalom jellegéről. *Aetas* 13. (1999:3. sz.) 22–33.

6 Régmúlt idők elbeszélése. A Kijevi Rusz első krónikája. Ford. Ferincz István. A jegyzeteket írta: Balogh László, Ferincz István, Font Márta, Kovács Szilvia, Polgár Szabolcs, Zimonyi István. A tanulmányokat írta: Balogh László, Ferincz István, Font Márta, Kovács Szilvia. Szerk. Balogh László és Kovács Szilvia. (Magyar őstörténeti könyvtár 30.) Balassi Kiadó, Budapest 2015. 125.

7 Uo. 194.

8 A Kijevi Évkönyv szövegéből magyar fordítást l. *Font Márta*: Magyarok a Kijevi Évkönyvben. (Szegedi középkortörténeti könyvtár 11.) Szegedi Középkorász Műhely, Szeged 1996. 138–141.

9 Uo. 288–291.

a bojárok vezette gyűlés (*vecse*) nevezte meg, hogy kit kívánnak látni fejedelmként. A 12. század folyamán erre a Rusz több központjában akad példa, de rendszerré csak Novgorodban vált.

Sajnos a dinasztia női ágáról nagyon kevés adatunk van, bár nem egy esetben az anyai ági rokoni kapcsolatokra építve próbálnak *volosztjyot* szerezni, és jogot formálnak egy-egy területre. Ezt tették a csernyigovi Igorevicsek a 13. század legelején, amikor anyjukra, Eufroszinára hivatkozva meg akarták vetni lábukat Halicsban. Eufroszina ugyanis az imént említett Jaroszlav testvére volt.¹⁰ Danyiil apja, Roman Msztyiszlavics pedig mint a szomszédos Volhínia fejedelme első házasságából született leányát a halicsi fejedelem, Vlagyimir Jaroszlavics Vaszilij¹¹ nevű fiához adta feleségül. Ezt a helyzetet használta ki, midőn „félelem nélkül üzengetett a halicsiaknak”,¹² a maga pártjára akarván állítani őket. A fenti példák alátámasztják, hogy a dinasztikus politikában a házassági kapcsolatoknak is volt szerepe, bár az anyai ági leszármazásra való hivatkozás megfelelő katonai erő híján nem vezetett sikerre.

A Kijevei Rusz szokásjogából vett példák alapján azt kell megállapítani, hogy Danyiilnak és Vaszilkónak apjuk halála után semmi esélye nem volt arra, hogy a saját uralmuk alatt egyben tartsák az egyesített Halics–Volhíniát. Mivel mindketten kiskorúak voltak, így képtelenek a hadvezetésre és a fejedelemség irányítására. Romannak nem voltak (vagy nem éltek már) testvérei vagy közeli hozzátartozói, ez reményt adhatott az anyai származásukkal előálló Igorevicseknek.

Roman halála után özvegye próbálkozott azzal, hogy kiskorú fiai javára és nevében ő maga álljon Halics élére. Ezért fordult segítségért a magyar királyhoz, II. Andráshoz (1205–1235). A Halics–Volhíniai Évkönyv (HVÉ) szerint a segítségkérésnek alapja a rokonság volt,¹³ de a forrás nem közli

10 Полное Собрание Русских Летописей т. II. ред. Борис М. Клосс. Академия, Москва 2001.633. (a továbbiakban: ПСРЛ.) Az anya nevét az évkönyv nem említi; I. Леонтий Войтович.: Княжа доба на Русі: портрети еліти. Пшонківський, Біла Церква 2006. 349.

11 *Dariusz Dąbrowski*: Rodowód Romanowiczów książąt halicko-wołyńskich. Wydawnictwo Historyczne, Poznań–Wrocław 2002. 45–48.; ВойтовичВ, Л.: Княжа доба на Русі. і. м. 491.

12 ПСРЛ II. 660. (ford. a szerző)

13 ПСРЛ II. 717.

sem az özvegy nevét, sem származását. A közelmúltban készült genealógiák szerzői, Dariusz Dąbrowski és Leontij Vojtovics Bizánzból származtatják Roman fejedelem második feleségét.¹⁴ A szentpétervári történész, Alekszandr Majorov ennél konkrétan foglal állást, a fejedelemszonyt II. Iszakiosz Angelosz (1185–1195) császár leányának tartja, aki a császárnak Margittal, III. Béla magyar király leányával kötött házasságából született.¹⁵ Kétségtelen, hogy Majorov álláspontja megfelel annak az adatnak, hogy az özvegy II. András rokona (e feltételezés szerint unokahúga) lehetett. Véleményünk szerint ennek a hipotézisnek ellentmond egyrészt az, hogy Margit eme házasságából (és továbbiakból is) csak fiúkról van tudomásunk.¹⁶ A kétséget tovább növeli, hogy tudjuk: Danyiilnak volt egy nővére is (gyermekai az 1230-as években léptek színre), aki 1199/1200 körül született. Margitnak pedig ekkor nem lehetett még szülőkorban lévő leánya, hiszen 1185. évi házasságkötésekor csak tíz éves volt.¹⁷ Majorov hipotézise figyelmen kívül hagyta Margit életkorát. A korábbi álláspont azonban a HVÉ adatát tartotta tévesnek,¹⁸ és nem számolt azzal, hogy a rokonság fogalma a középkorban a mainál jóval szélesebben értelmezett fogalom volt, így II. Andrásnak anyai ágú rokonai lehettek Bizánzban.¹⁹ Ezen az ágon a rokonságot még nem kereste senki. Roman felesége bizánci származását – véleményünk szerint – kellően alátámasztja a fejedelem déli irányú terjeszkedő politikája, és erről tanúskodik fi-

14 Dąbrowski, D.: Rodowód Romanowiczów. i. m. 34–44.; Войтович, Л.: Княжа доба на Русі. i. m. 481–487.

15 Александр В. Майоров: Єфросинія Галицька. Дочка візантійського імператора в Галицько-Волинській Русі. Княгиня і черниця. Пшонківський, Біла Церква 2013. 21.

16 Wertner Mór: Az Árpádok családi története. Pleitz–Nagy-Becskerek 1892. (reprint: Históriaantik Könyvesház Bp., 2010.) 387–388.

17 Korai magyar történeti lexikon (9–14. század). Főszerk. Kristó Gyula. Szerk. Engel Pál és Makk Ferenc. Bp. 1994. 443. (Makk Ferenc) (a továbbiakban: KT ML)

18 Id. a Halics–Vohhíniai Évkönyv kiadásában Kotljár, Nyikolaj kommentárját. Галицько-Волинська Летопись. изд. Николай Ф. Котляр., Изд. Академия наук Москва – Ленинград, 2005. 184–189.

19 II. András király édesanyja Antiochiai Anna volt, Konstancia bizánci hercegnő és a keresztessel Bizánzban érkező keresztesslovag, Reinhold Châtillon leánya. András király anyjának testvére volt Mária, Mánuel bizánci császár (1143–1180) második felesége. L. Michael Angold: The Byzantine empire 1025-1205. A Political History. Longman, London & New York 1984. 184–185.; KMTL 47.; Zsoldos Attila: Az Árpádok és asszonyaik. MTA Történettudományi Intézet, Bp. 2005. 189.

ainak névadása. A fiatalabb fiú, Vaszilko (=Vaszilij) a Rurik-dinasztia bizánci eredetre visszavezethető névadási hagyománya, mégpedig a kereszténységet felvevő Vlagyimir fejedelem kereszttségben kapott neve.²⁰ A Danyiil név pedig ekkor jelenik meg a fejedelmi dinasztia névadásában, előtte csak a Rusz klerikusai körében bukkant fel.²¹

Maga Danyiil is aktívan támaszkodott rokoni kapcsolataira. Kétszer nősült. Első felesége Anna Msztyiszlavna volt, annak a Msztyiszlav Udaloj fejedelemnek leánya,²² aki az 1210–1220-as évek legaktívabb szereplője volt. Msztyiszlav anyai ágon kötődött Halicshoz,²³ feleségén keresztül pedig kun kapcsolatai voltak. Halicsban vejein keresztül kívánta befolyását érvényesíteni: másik leánya a magyar András herceg felesége lett. Danyiil első felesége halála után, valamikor 1241–1246 között nősült újra a litván Mindvog (1246–1248) családjából.

Első házasságából kilenc gyermeke született, közülük az 1240. évi tatár támadás idején meghalt két fia (Heraklij és Msztyiszlav) és egy ismeretlen nevű leánya. Az 1240–1250-es években két fia (Lev és Roman) Danyiil magyarországi kapcsolataiban kapott szerepet, legidősebb fia, Svarno a litvánok felé orientálódott. Leányai közül²⁴ Perejaszlavát a mazóviai Siemowithoz adta feleségül, Anasztáziát a vlagyimir–szuzdali Andrej Jaroszlavicshoz, Szofját pedig Schwarzburgi Henrikhez. Második házasságából egyetlen fia született, Msztyiszlav.²⁵

20 Анна Ф Литвина. – Федор Б.Успенский.: Пути усвоения христианских имен в русских княжеских семьях. Религии мира. История и современность. Москва, 2002. 36–109.

21 *Gerhard Podskalsky*: Christentum und theologische Literatur in der Kiewer Rus' (988–1237). Beck, München 1982. 195.; *Font M.*: Dinasztia, hatalom, egyház. i. m. 296–297.

22 ПРСЛ II. 732.; *Dąbrowski, D.*: Rodowód Romanowiczów. i. m. 67.

23 Войтович, Л.: Княжа доба на Русі. i. m. 349.

24 A leányok közül egyedül Perejaszlava neve ismert, a többi hipotetikus.

25 *Dąbrowski, D.*: Rodowód Romanowiczów. i. m. 99–180., 346–347.

A fejedelem jövedelmei

A Rusz fejedelmeinek jövedelméről csak kevés és közvetett információink vannak, konkrét adatot Vlagyimir és fia, Bölcs Jaroszlav egyházi szabályzata,²⁶ illetve a Russzkaja Pravda tartalmaz.²⁷ Ezek a források arról tanúskodnak, hogy a fejedelmek ingóságokkal rendelkeztek. Az adókat (*dan'*) természetben (prémek, élelem) gyűjtötték be, nemesfémre (veretlen ezüstöt jelentő grivnára) a kereskedelem megadóztatásából és a fejedelmi bíraskodásból tettek szert.²⁸ A halicsi fejedelmek számára a 12. században különösen megélnékült Dnyeszteren zajló kereskedelmi forgalom biztosított jelentős bevételt.²⁹ 1152-ben Vlagyimir Volodarevics fejedelem nagy összeget fizetett a békéért cserébe,³⁰ 1189-ben pedig unokája, Vlagyimir Jaroszlavics évi kétezer grivna megfizetését ígérte Barbarossa Frigyes császárnak.³¹

A fejedelmi létet biztosító jövedelmet a *voloszty* alapozta meg. Az orosz és ukrán történetírásban a *volosztyot*, általában mint földtulajdont értelmezik, álláspontunk szerint azonban a *voloszty* azt a területet jelentette, ahonét a fejedelemnek joga volt az adókat beszedni; illetve a területnek a központját (*detinec, zamok, terem*), ahol a fejedelmi rezidencia helyezkedett el. A *voloszty* ilyen értelmezését alátámasztja, mikor a vitatkozó fejedelmek szájába adva ez olvasható: „...adj másik volosztyot, vagy kunát helyette.”³² A dinasztia azon tagjainak, akik nem jutottak *voloszty*hoz, nem volt más választásuk, mint beállni a kíséret (*družina*) tagjai közé, azaz feladni fejedelmi státuszukat.

26 Ярослав Н. Шапов: Древнерусские княжеские уставы X вв. Наука, Москва 1976.; magyar nyelven csak Vlagyimir szabályzata elérhető: A középkori orosz történelem forrásai. Szerk. Szili Sándor. Pannonica, Bp. 2005. 15–17.

27 Александр А. Зимин: Правда Русская. Древлехранилище, Москва 1999.

28 Klaus Heller: Russische Wirtschafts- und Sozialgeschichte. Die Kiever und Moskauer Periode. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1987. 17–76.; *Font Márta*: Oroszország, Ukrajna, Rusz. Balassi, Bp.1998. 70-76.; *Simon Franklin – Jonathan Shepard*: The Emergence of Rus 750–1200. Longman, London – New York 1996. 324–339.

29 Th S. Noonan: The Monetary History of Rus'. Harvard Ukrainian Studies 1987:3–4, 11, 384–443.

30 ПСРЛ II. 406.; *Font M.*: Magyarok a Kijevi Évkönyvben. i. m. 228–231.

31 ПСРЛ II. 666.; *Font M.*: Magyarok a Kijevi Évkönyvben. i. m. 310–311.

32 ПСРЛ II. 684–685. (ford. a szerző)

A *volosztjy* volt az élelmiszer forrása, erre utal a *táplálás* (*kormkenyije*) megjelenés.³³ Stratégiai fontosságát jelzi, hogy a hadjáratok alkalmával a „bosszú” nemegyszer az élelmiszerkészletek elpusztítását jelentette.³⁴

A *volosztjy*ok különböző nagyságú jövedelmet biztosítottak, a jelentősebbek a rangidősség szerinti sorban előbb állóknak jutottak, illetve az osztozkodás katonai erő függvényében dőlt el. A rangidősség elvének hosszú távú megmaradása a szokásjogban folyamatos vitákat eredményezett mind az egyes generációkon belül, mind a generációk között. A folyamatos újraértelmezés igénye és kikényszerítése húzódik meg a széttagolódás felszínen látszó jelenségének hátterében.³⁵ A *volosztjy* tulajdonná (*otčina* > *voščina*) alakulása nem a 13. század, hanem a 14–15. század során történik meg.³⁶ A *volosztjy* a kíséret táplálásának, eltartásának szükséges feltétele volt, amit ki kellett egészíteni időről időre zsákmánnyal is. A jelentősebb hadjáratokhoz pedig szükség volt a szomszédoktól kapott katonai segítségre, hiszen az 1130-as évektől kezdve már egyetlen fejedelemnek sem állt rendelkezésére „az egész Rusz” hadereje.

Danyiil lehetőségeit is ugyanezek a körülmények befolyásolták.³⁷

Danyiil kapcsolata a Magyar Királlyal

Danyiil a 13. század középső évtizedeiben a térség egyik legaktívabb uralkodója volt, részt vett a ruszbeli fejedelmek viszályaiban, hosszabb-rövidebb időt töltött a szomszédos Magyar Királyságban és a krakkói fejedelmi udvarban. Harcolt a kunokkal, elzarándokolt a tatár kán udvarába, részt vett

33 A terminológia fordítására l. *Agoston Magdolna*: Az orosz történelmi források terminológiája. Savaria University Press, Szombathely 2004. 58.; a fogalommal kapcsolatos vita összefoglalását legújabban l. *Adrian Jusupovič*: Elity ziemi Halickiej i Wołyńskiej w czasach Romanowiczów (ok. 1205–1269). Avalon, Kraków 2013. 57–59.

34 L. pl. *Font M.*: Magyarok a Kijevi Évkönyvben. i. m. 88–89.

35 L. *Font M.*: Oroszország, Ukrajna, Rusz. 52–63.; *Font Márta – Sashalmi Endre*: Állam, hatalom, ideológia. Tanulmányok az orosz történelem sajátosságairól. Pannonica, Bp. 2007. 65–113.

36 *Uwe Halbach*: Der russische Fürstenhof vor dem 16. Jahrhundert. Franz Steiner Verlag Wiesbaden, Stuttgart 1985. 219.

37 Danyiil volosztjainak felsorolását ld. *Dariusz Dąbrowski*: Daniel Romanowicz król Rusi (ok. 1201–1264). Biografia polityczna. Avalon, Kraków 2012. 467.

IV. Bélának a Babenberg-örökségért folytatott küzdelmeiben. Személye iránt az utóbbi másfél évtizedben megélnéül kutatói érdeklődés számos, de kérdésfeltevésében különböző monográfiában jelentkezett. Nyikolaj Kotljár a Danyiil személyére vonatkozó szakirodalom historiográfiáját alkotta meg,³⁸ Alekszandr Holovko Danyiil 1253. évi koronázása nyomán a „korona” fogalmat „királyság” értelemben használja, és kiterjeszti Danyiil uralkodásának egészére.³⁹ Az ukrán szerzőpáros, Vologyimir Alekszandrovics és Leontij Vojtovics monográfiája Danyiil életének narratíváját adja kronológiai sorrendben.⁴⁰ Dariusz Dąbrowski Danyiilról szóló munkája első kötetében részletesen áttekinti a fejedelem életútját újszerű periodizáció szerint rendezve. A második kötet pedig tematikusan vizsgálja Danyiil családját, a halicsi társadalmat és kultúrát.⁴¹ Mariusz Bartnicki⁴² és Witalij Nagirnyj⁴³ a „külpolitikára” koncentrálnak, a lengyel szerző csak Danyiil korszakára vonatkozóan, az ukrán szerző pedig az egész 13. századot figyelembe véve.

Danyiil tevékenységéről egész fejezetek szólnak néhány terjedelmesebb monográfiában, amelyek egész Halics–Volhínia történet mutatják be. Egyaránt klasszikusnak számít Vlagyimir Pasuto⁴⁴ és Ivan Kripyakevics⁴⁵ munkája: míg az előbbi a HVÉ elemzésén alapul, az utóbbi a terület struktúrájának alakulását helyezi előtérbe. Legutóbb a szentpétervári

38 Микола Котляр: Данило Галицький. Біографічний нарис.

39 Олександр Б. Головко: Корона Данила Галицького.

40 Володимир Александрович – Леонтій Войтович: Король Данило Романович. Пшонківський, Біла Церква 2013.

41 Dąbrowski, D.: Daniel Romanowicz król Rusi. (ok. 1201–1264). Biografia polityczna. Avalon, Kraków 2012.; *Uő*: Król Rusi Daniel Romanowicz. O ruskiej rodzinie książęcej, społeczeństwie i kulturze w XIII w. Avalon, Kraków 2016.

42 Mariusz Bartnicki: Polityka zagraniczna księcia Daniela Halickiego w latach 1217–1264. Univ. Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2005.

43 Witalij Nagirnyj: Polityka zagraniczna księstw ziem Halickiej i Wołyńskiej w latach 1198 (1199) – 1264. Polska Akademia Umiejętności, Kraków 2011.

44 В. Т. Пашуто: Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. АН СССР Москва 1950.

45 Іван П. Крипякевич: Галицько-Волинське князівство. Наукова думка, Київ 1984. (a könyv 1957–1958-ban íródott)

Alekszandr Majorov rajzolt átfogó képet az egész területről,⁴⁶ alapvetően a társadalmi-politikai viszonyok változását követve. Mindenképpen újdonságnak számít Adrian Jusupović szemlélete, aki a régió elitjének vizsgálatát végezte el.⁴⁷

A fentiekhez hozzátéve hangsúlyozzuk korábban is megfogalmazott álláspontunkat, hogy alapvetően a dinasztikus érdekek voltak a meghatározóak a régió kapcsolatrendszerében, és voltak a házasságkötések és hadjáratok mozgatórugói. Ebbe a „koordinátarendszerbe” kell beillesztenünk Danyiil és a magyar uralkodók viszonyát.⁴⁸

II. András és IV. Béla halicsi politikája – sok más intézkedésükhöz hasonlóan – különböző volt. II. András minden körülmények között igyekezett megszerezni a halicsi területnek legalább egy részét. IV. Béla 1230-ban csak apja akaratának engedelmeskedve vett részt a hadjáratban: „*de mandato et voluntate patris*”.⁴⁹ Királyként pedig egy hadjáratot indított 1245-ben veje, Rosztjiszlav érdekében. A két király és Danyiil viszonya hasonlóan hullámzó volt, mindkettejükkel szemben volt ellenfél, de volt szövetséges is.

Danyiil gyermekévei (1217-ig) részben a magyar királyi, részben a krakkói fejedelmi udvarban teltek.⁵⁰ Személye 1214-ig a magyar és a lengyel expanziós érdekek megvalósulását segítette. 1214-ben a korábbi kudarcok nyomán II. András és Leszek Biały más megoldást keresett, a Szepességben lezajlott találkozójukon két kiskorú gyermeküket (Kálmánt és Salomeát) eljegyezve és Danyiilt félreállítva megosztottak a halicsi területen. Házassága folytán Leszeknek Volhíniában volt befolyása, de erre a területre a magyar király nem formált igényt annak ellenére, hogy címei között szerepelt a *rex Lodomerie* is.

46 Александр В. Майоров: Галицко-Волынская Русь. Очерки социально-политических отношений в домонгольский период. Князь, бояре и городская община. Университетская книга, Санкт-Петербург 2001.

47 A. Jusupović: Elity ziemi Halickiej i Wołyńskiej w czasach Romanowiczów (ok. 1205–1269). Avalon, Kraków 2013.

48 Font Márta: Árpád-házi királyok és Rurikida fejedelmek. Szegedi Középkorász Műhely, Szeged 2005. 9–15.

49 Codex Diplomaticus ecclesiasticus ac civilis. ed. Fejér, Georgius. I–XI. Budae 1829–1844. IV/1. 21–27.

50 Dąbrowski, D.: Daniel Romanowicz król Rusi i. m. 33–93.

Danyiil testvérével és anyjával a Szlucs folyó menti Kamenyec volosztjot kapta meg – azaz Volhíniának egy nagyon kicsiny részét.⁵¹ Ettől kezdve Danyiil a Rusz fejedelmei felé tájékozódott, nagykorúvá válva feleségül vette Msztyiszlav leányát (1217 körül),⁵² és harcba indult Halics és Volhíniai mind nagyobb részének megszerzéséért. Korábbi támogatói, II. András és Leszek ellenfelekké váltak. 1218 és 1234 között II. András fiaival állt szemben, 1221-ig Kálmánnal, utána András herceggel.⁵³ Danyiiillal szemben is megjelentek a csernyigovi fejedelmek, ezúttal Mihail és fia, Rosztyiszlav, akiknek területét a kunok, majd a tatárok háttérben való jelenléte veszélyes régióvá tette.⁵⁴

1235. október 14-én Danyiil jelen volt Béla koronázási ceremóniáján, és a király lovát vezette: „Colomano duce fratre eiusdem insem regalem ad latus ipsius honorifice tenente, Daniele vero duce Ruthenorum equum suum ante ipsum summa cum reverentia ducente”.⁵⁵ Ekkor lett az ellenfélből ismét szövetséges, feltehetőleg csernyigovi ellenfelével szemben akart magyar segítséget kapni,⁵⁶ ennek érdekében Bélával szemben az alárendelődést is vállalta,⁵⁷ de Béla csak kisebb csapatot küldött, országos sereget nem indított Danyiil érdekében.

A tatárok 1239. évi Rusz elleni támadása Csernyigovot érintette, az itteni fejedelmek, Mihail és fia, Rosztyiszlav – akik Halicsban Danyiil riválisai voltak – Magyarországra menekültek.⁵⁸ Rosztyiszlav feleségül akarta venni

51 ПСРЛ II. 729.

52 *Dąbrowski, D.*: Daniel Romanowicz król Rusi i. m. 67–68.

53 *Font M.*: Árpád-házi királyok. i. m. 206–214., 217–223.

54 *Kovács Szilvia*: A kunok története a mongol hódításig. Balassi, Budapest 2014. 140–149.

55 *Chronici Hungarici compositio XIV saeculi* In: *Scriptores rerum Hungaricarum* (SRH) I-II. ed. Emericus Szentpétery. Budapestini 1937–1938. I. 467.; *Chronicon Posonien-*se, SRH II. 42.

56 *Font M.*: Árpád-házi királyok i. m. 233–242.

57 Мирослав Волощук: Вассальная зависимость Даниила Романовича от Бела IV (1235–1245 гг.): актуальные вопросы реконструкции русско-венгерских отношений второй четверти XIII в. (Specimina Nova. Pars Prima. Sectio Mediaevalis. III). Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Közép- és Koraiújkor Történeti Tanszék, Pécs 2005. 83–113.

58 ПСРЛ II. 782.; Пашуто, В. Т.: Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. i. m. 220.; *Mikhail Dimnik*: Prince of Chernigov and Grand Prince of Kiev 1224–1246. Pontifical Institut of Mediaeval Studies, Toronto 1981. 82–83.

Béla egyik leányát, de a magyar király nem hajlott a rangon aluli házasságra. A további tatár előrenyomulás elől Danyiil is egyik fiával Béla udvarába érkezett.⁵⁹ Mind a csernyigovi Mihailnak, mind Danyiilnak voltak kedvezőtlen tapasztalatai a tatárokkal való harcról, hiszen fiatalon mindketten részt vettek a sok áldozatot követelő Kalka menti csatában.⁶⁰

A tatárok nagy hadjárata, amely Magyarországot, Kis-Lengyelországot és Sziléziát is végigpusztította⁶¹ 1240 őszén indult Kijev ostromával. A Rusz egykori központját december 6-án vették be, és került véglegesen tatár uralom alá.⁶² A magyar királynak a katasztrófa következtében megváltozott álláspontjáról tanúskodik a pápának címzett ún. „tatár-levele”, amelyben azt írja, hogy *„Nos vero ad id, quod potuimus recurrentes, propter bonum Christianitatis, maiestatem regiam humiliando duas filias nostras duobus Ducibus Ruthenorum, et tertiam Duci Poloniae tradidimus in uxores, ut per ipsos, et amicos nostros alios, qui sunt ex parte orientis, quae multum latent, de Tartaris, ut sic eorundem conatibus et fraudulentis ingeniis utcumque commodius resistere valeamus.”*⁶³

59 ПСРЛ II, 787.

60 Font Márta: A Kalka menti csata (1223). In: Elfeledett háborúk. Középkori csaták és várostromok (6–16. század). Szerk. Pósnán László és Veszprémy László. Bp. 2016. 45–64.

61 A legnicai és muhi csatákról I. Bitwa Legnicka: Historia i tradycja. Ed. Waclaw Korta, (Śląskie sympozja historyczne 2.) Uniwersytet Wrocławski Wrocław – Warszawa 1994.; A tatárjárás. Szerk. Nagy Balázs Osiris, Bp. 2003.

62 ПСРЛ II, 785–786.

63 Kiadásai: Vetera monumenta historica Hungarum sacram illustrantia. I–II. Ed. Theiner, Augustinus. Roma 1859–1860. (a továbbiakban: Theiner) I. 232–234. és CD IV/2. 214–222., magyar nyelven: A tatárjárás emlékezete. Szerk. Katona Tamás. Bp. 1981. 341–344.; Az oklevél datálása csak hónapot és napot ad meg (november 11.), a szöveg kiadója 1250-re datálta. Senga Toru elemzése oldotta meg, mely szerint 1247-ben keletkezett. – Senga Toru: IV. Béla külpolitikája és IV. Ince pápához intézett „tatár-levele”. Századok 121 (1987) 606–609. A datálást korábbi munkáinkban is elfogadtuk, vö. Font M.: Árpád-házi királyok. i. m. 2005. 250–253.

Béla ekkor (1243) már nem vonakodott Anna nevű leányát feleségül adni Rosztyiszlavhoz,⁶⁴ és ezzel felvállalta halicsi igényeinek támogatását, és Danyiillal való konfrontációt is. Rosztyiszlav ugyanis Csernyigovba nem térhetett vissza, mert az Kijevhez hasonlóan teljesen tatár uralom alá került.⁶⁵

A Jaroszlavl alatti csatában 1245. augusztus 17-én⁶⁶ Rosztyiszlav és támogatói alulmaradtak Danyiillal szemben. Béla 1246-ban követeket küldött Danyiilhoz,⁶⁷ ezt követően a fejedelem egyik fiával (Lev) és Kirill metropolitával megjelentek Zólyomban, és megkötötték a békét.⁶⁸ Ennek következménye lett a másik házasság, amire Béla a pápának írott levélben utalt: Danyiil fia, Lev feleségül vette Béla Konstancia nevű leányát. A békekötéssel Danyiilt ismét Béla szövetségeseinek sorában találjuk, és bekapcsolódott Bélának a Babenberg-örökségért folytatott harcaiba.⁶⁹

Danyiil a tatárokkal szemben nyugati szomszédjaitól akart segítséget kapni. Ez a cél vezette IV. Ince pápával folytatott levelezésében,⁷⁰ és abban is, hogy vállalta az egyházi uniót. A „latin világgal” való kompromisszum jele-

64 Разные мнения о датировке см. Пашуто, В. Т.: Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. i. m. 230.; *Dimnik, M.*: Prince of Chernigov. i. m. 121–123.; *Dariusz Dąbrowski.*: Slovak and Southern Slavic Threads in the Genealogy of the Piast and Rurikid Dynasties in the Thirteenth Century. In: Slovakia and Croatia. Historical Parallels and Connections (until 1780). Eds. Martin Homza, Jan Lukačka, Neven Budak, (. Univ. Comenski, Bratislava–Zagreb 2013. 110–119., 111.; *Bronisław Włodarski*: Polska i Rus’ i. m. 1194–1340. Warszawa 1966. 123–124.

65 *Janet Martin*: Medieval Russia 980–1584. University Press, Cambridge 1995. 145–157.; *John Fennel*: The Crisis of the Medieval Russia. Longman, London 1983. 76–78.; *Dimnik, M.*: Prince of Chernigov i. m. 82–83.

66 ПСРЛ II. 795.; Ioannis Dlugossii Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae. Liber septimus (1241–1294) Varsaviae 1975. 297–299 Пашуто, В. Т.: Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. i. m. 230–231.; *Jerzy Wýrozumski*: Dzieje Polski Piastowskiej VIII w.–1340. (Wielka historia Polski 2.) Kraków, 1999. 226.; *Nagirnyj, W.*: Politykazagraniczna. i. m. 219.

67 ПСРЛ II. 809.; Михаил Грушевский: Хронологія подій Галицько – Волинської літописи. Записи Наукового Товариства ім. Шевченка. 1901, 12, 1–72. 33.; Пашуто, В. Т.: Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. i. m. 236.

68 ПСРЛ II. 809.; *Font M.*: Árpád-házi királyok i. m. 250.

69 *Font M.*: Árpád-házi királyok i. m. 261.; *Norbert Mika*: Walka o spadek po Babenbergach 1246–1278. WAW, Racibórz 2008. 64.

70 Documenta Pontificum Romanorum historiam Ucrainae illustrantia. I. (1075–1700). Collegit, introductione et adnotationibus auxit Athanasius G. Welykyj, Catholic Church, Rom 1953. 30–43.

ként a pápai legátus 1253. november 24-én Drohicinben Danyiil fejére tette a koronát.⁷¹ Danyiil csak személyében menekült meg a tatárokkal való együttműködéstől, Magyarországra menekült 1259-ben, és valószínűleg ez lehetett az oka 1260–1261. évi hosszabb magyarországi tartózkodásának is, amikor testvére, Vaszilko és fia, Lev részt vettek a tatárok Krakkó elleni támadásában.⁷²

Béla és Danyiil kapcsolatáról az állapítható meg, hogy az 1243–1245-ös éveket leszámítva, amikor Béla vejét támogatta, egymás szövetségesei voltak. A tatárok pusztítása és fenyegető közelsége mindkettőjük döntéseit befolyásolta.

A magyar hatás kérdése

Ha nem is tudjuk pontosan kiszámolni, de bizonyos, hogy Danyiil nem kevés időt töltött Magyarországon. Itt telt gyermekkorának jelentős része, és később számos alkalommal tett látogatást, néha kényszerből, ide menekülve, néha segítséget kérve vagy adva, néha tárgyalásokat folytatni. Kétségtelen, hogy rendelkezett saját tapasztalatokkal a királyi udvarról, az ország működéséről, sok olyasmiről, amit a források nem említenek, adatok híján feltételezésekbe nem bocsátkozhatunk.

Alekszandr Majorov 2001-ben napvilágot látott monográfiájában egy olyan hipotézist fogalmazott meg, mely szerint II. András 1222. évi Aranybullája alapján jellemezhető a halicsi elit helyzete.⁷³ Eszerint „[a] fejedelmi hatalommal hasonló kapcsolat kialakítására törekedtek a Régi Rusz városi közösségei (*obscsina*). Mindenekelőtt ilyen törekvés volt, hogy a fejedelemmel való kapcsolatukat kölcsönösen szerződéses alapra helyezték.”⁷⁴ A fejedelem és az elit közötti szerződéses viszony Novgorodban valóban kialakult, Halicsban tapasztalható bizonyos jelenségek értelmezhetők az erre való törekvés nyomaként, de a novgorodi szituáció a magyartól gyökeresen különbözik: leginkább a tulajdonviszonyok és a szabályozott igazságszolgáltatás tekinte-

71 МРН III. 63, 132.; *Font M.*: Árpád-házi királyok i. m. 258.

72 ПСРЛ. II. 850.

73 Майоров, А. В.: Галицко-Волынская Русь. i. m. 482–491.

74 Uo. 491.

tében. Majorov hipotézisét nem tartjuk elfogadhatónak, mert az Aranybullaival kapcsolatban félreértésekből indult ki. Ilyen félreértés tapasztalható pl. az Aranybulla egyik kulcsfogalmának, a *servientes regis* interpretálásában, mivel összemosza azt a *servusszal* és a várjobbággal is. „a »királyi szolgák« csoportjához tartoztak többek között a katonai szolgálatra képes parasztok, ...a királyi kíséret tagjai, akik a megerősített várakban éltek, és egyidejűleg a paraszti közösségek (*obščina*) tagjai is voltak...”⁷⁵

A 13. századi magyarországi társadalom ismerete hiányában Majorov nem veszi észre, hogy a királyi szerviensek épp itt tesznek szert a *libertas nobilium*-ra, ami az elithez közelíti őket. Majorov tévedése abból is következik, hogy az Aranybulla oroszra fordított szövegét és a hozzá fűzött kommentárokat Szkazkin 1963-ban kiadott szöveggyűjteményéből veszi át, egy olyan időszak történetírásának termékét, amelyre legkevésbé sem volt jellemző a társadalmi kategóriák precíz értelmezése. A magyar történeti szakirodalomból Marczali Henrik 1910-ben és Hóman 1935-ben kiadott munkáit szerepelteti.⁷⁶

Ha nem is Majorov által feltételezett módon, de a magyar körülmények hatásával igenis kell számolni Halics területén. Ilyennek tartjuk Danyiil 1253. évi koronázását. A koronázásnak mint külsőségekben megnyilvánuló ceremóniának 1235-ben maga Danyiil is tanúja volt, nyilván értette annak jelentőségét, hogy a király lovát vezette, míg a király testvére, Kálmán a ki-

75 Uo. 489. (ford. a szerző)

76 L. Майоров, А. В.: Галицко-Волынская Русь. 489. Sem Szkazkin értelmezését és fordítását (Хрестоматия С. Д. Сказкина 1963 г.), sem М. А. Павлушкова 1957-ben megjelent munkáját elavultságuk miatt nem lett volna szabad használni, és a magyar történelemre is lehetett volna Marczalinál és Hómannál korszerűbb összefoglalót találni. Az Aranybulla latin szövege angol fordítással több kiadásban is elérhető, l. The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary. I. (1000–1301). Eds. Bak János, Bónis György, James R. Sweeney, Csizmadia Andor Charles Schlacks Jr. Publisher, Idyllwild, California 1999. 32–35.; (eds.). De Bulla Aurea Andreae II regis Hungariae MCCXXII. Eds. Besenyei Lajos, Érszegi Géza, Gorlero Maurizio Pedrazza, Verona 1999.; és léteznek idegen nyelvre fordított autentikus munkák l. *Kristó Gyula*: Die Arpaden dynastie. Die Geschichte Ungarns von 895 bis 1301. Corvina, Budapest 1993.; *Kristó Gyula - Makk Ferenc*: Die erste Könige Ungarns. : Verlag Tibor Schäfer, Herne 1999.; *Engel Pál*: The Realm of Saint Stephen: A History of Medieval Hungary 895–1526. I. B. Tauris & Co. Ltd., London 2000.; az Aranybulla esetében pedig megkerülhetetlen Zsoldos Attila új interpretációja: *Zsoldos Attila*: Egy új II. András kép felé. In: II. András és Székesfehérvár. Szerk. Kerny Terézia – Smohay András. Egyházmegyei Múzeum, Székesfehérvár 2012. 21–35.

rály kardját vitte. Danyiil bizonyára tisztában volt azzal is, hogy a megkoronázott király *Dei gratia* uralkodik, azaz *Isten kegyelméből* kapott felhatalmazás teszi törvényessé hatalmát, és emeli *de iure* az elit fölé. Kálmán herceg Halics megkoronázott királya volt, és ezt a címet élete végéig használta attól függetlenül, hogy Halicsból 1221-ben végleg távozni kényszerült. Mégis az ő személyéhez köthető a *rex Galiciae* cím – azaz Halics királyságként való értelmezése – és a tényleges koronázás, amit az 1214-ben megszerzett pápai engedélynek és az 1215 végén a pápai udvarból küldött koronának köszönhet.⁷⁷ Úgy véljük, ez a minta Danyiil 1253. évi koronázására – illetve Danyiilban kialakuló igényre – is hatással volt. Végso soron Danyiil halicsi királyi címe hozzájárulhatott a nevéhez tapadó „halicsi” jelző elterjedéséhez.

Valószínű, hogy a személyes tapasztalat következménye is volt, hogy Danyiil elfogadta a pápa által felkínált koronát a vlagyimir–szuzdali fejedelemmel, Alekszandr Nyevszkijjel ellentétben.⁷⁸ Végso soron a korona elfogadását és a koronázás előkészítését szolgáló levélváltás során alakult ki az egyházi unió elfogadására való hajlandóság is, amelyhez szintén hozzájárulhattak a magyarországi tapasztalatok. Bár a Kálmán-kori előzmények inkább a „latinnokkal” való szembenállást bizonyítják.

Végül fellelhető annak nyoma is, hogy a magyarországi építészet hatást fejtett ki a halicsi területen. Erre a halicsi Mindenható (Pantheleimon) templom nyugati és déli portálja utal. A templom szerkezete alapvetően a helyi hagyományokat jeleníti meg, a két portál viszont a gyulafehérvári székesegyház déli portálbélletével mutat párhuzamot, azaz bizonyítható a magyar hatás.⁷⁹

Úgy véljük, hogy a magyar területi szerveződés, a jogi normák vagy a kormányzati módszerek nem lehettek hatással Halicsra, ennek akadálya volt az

77 *Font Márta*: Kálmán és Salomea. A koronázás problémái. In *In memoria* Koszta László. Szerk. Hunyadi Zsolt–Homonnai Sarolta – Fedeles Tamás. Szeged 2016. (sajtó alatt)

78 *Mari Isoaho*: The Image of Aleksandr Nevsky in Medieval Russia. Warrior and Saint. Brill Leiden–Boston 2006. 88–100.

79 *József Peleňski*: Halicz w dziejach sztuki średniowiecznej. Na postawie badań archeologicznych i źródeł archiwalnych. Kraków 1914.; *Tóth Sándor*: A gyulafehérvári fejedelmi kapu jelentősége. *Építés-Építészettudomány* 15. (1983.) 391–428.; *Marosi Ernő*: Die Anfänge der Gotik in Ungarn. *Esztergom in der Kunst des 12.–13. Jahrhunderts*. Bp. 1984.; *Uő*: A romanika Magyarországon. Bp. 2013. 51..

az instabilitás, ami a Rusz egészét jellemezte, bár Danyiilnak bizonyára e téren is voltak ismeretei a magyar berendezkedésről. A 13. század eleji magyar uralom megszervezése ugyancsak az átmenetiség jegyeit viselte magán. A szakirodalom általában azt hangsúlyozza, hogy II. András Kálmán fiának megkoronázása után az egyházi unió erőltetett megvalósítására törekedett. Arra viszont kevésbé fordítanak figyelmet, pedig adatokkal ugyancsak alátámasztható, hogy a halicsi bojárokkal és a szomszédos ruszbeli fejedelmekkel a helyi tradíciókra építve próbált tárgyalni II. András, ebben látva a magyar uralom elfogadtatásának lehetőségét.⁸⁰

80 *Font M.*: Árpád-házi királyok i. m. 182.